

ΠΟΙΟΣ Ο «ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΗΣ» ΣΤΙΣ *TRACHINIEΣ* ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ;

Δύο όπο τὰ πιὸ σημαντικὰ προβλήματα ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν *Τραχινίων* τοῦ Σοφοκλῆ εἰναι ἀν ἡ Δηιάνειρα ἢ ὁ Ἡρακλῆς εἰναι ὁ πρωταγωνιστής τοῦ ἔργου¹ καὶ κατὰ πόσον παρουσιάζει ἐνότητα τὸ δράμα. Τὸ δεύτερο πρόβλημα ἔχει πολλὲς φορὲς ὡς ἀφετηρία τῇ θέσῃ ποὺ παίρνει κανεὶς στὸ πρῶτο.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου πρωτεύοντα ρόλο παίζει ἡ Δηιάνειρα, ἐνῶ στὸ δεύτερο αἰσθανόμαστε ἔντονη τὴν παρουσία τοῦ Ἡρακλῆ. "Αν, συνεπῶς, θεωρήσῃ κανεὶς τὴ Δηιάνειρα ὡς τὸ κύριο πρόσωπο ὅλου τοῦ ἔργου, θὰ μείνη μετέωρο τὸ δεύτερο μέρος, ἀφοῦ ἡ γυναῖκα τοῦ Ἡρακλῆ ἀποχωρεῖ στὸν στ. 820· οὐδιστικὰ γίνεται λόγος γι' αὐτὴν μόνον ὡς τὸν στ. 946· τὸ ἔργο δμως τελειώνει στὸν στ. 1278. "Αν, ἀντίθετα, θεωρήσῃ κανεὶς τὸν Ἡρακλῆ ὡς τὸ κύριο πρόσωπο, μετέωρο θὰ μείνη τὸ πρῶτο μέρος².

Διάφορες ἀπόψεις ἔχουν διατυπωθῆ σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐνότητας.

Εὔχαριστῶ θερμότατα τοὺς καθηγητὲς κ.κ. Σ. Γ. Καψωμένο καὶ Λ. Ν. Πολίτη γιὰ τὶς ἑξαιρετικὰ πολύτιμες ὑποδείξεις τους στὸ κείμενό μου.

1. Βλ. H. Lloyd - Jones, «Greek Tragedy: Sophocles' Women of Trachis», στὸν τόμο *The Greek World*, Hardmondsorth 1967, σ. 114. Τὴ Δηιάνειρα θεωροῦν ὡς τὸ πρωτεῦνον πρόσωπο ὁ Kamerbeek, *The Plays of Sophocles. The Trachiniae*, Leiden 1959, σ. 22, σημ. 2, καὶ ὁ G. Norwood, *Greek Tragedy*, Νέα Υόρκη 1960, σ. 157. Πρβ. ἐπίσης C. H. Whitman, *Sophocles, A Study of Heroic Humanism*, Cambridge Maass. 1951, σ. 106 κ.έ., καὶ H. J. Rose, *A Handbook of Greek Literature*, Λονδίνο 1956, σ. 167. Καὶ παλαιότερα τὴν ἴδια γνώμη εἶχαν οἱ K. O. Müller καὶ Jacob: βλ. Γ. Μιστριώτη, *Eἰσαγωγαὶ εἰς τὰς τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους*, Ἀθῆνα 1904, σ. 364. Πολὺ ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις διατυπώνει ὁ H. D. F. Kitto, *Poiesis, Structure and Thought*, University of Calif. Press 1966, σ. 154 κ.έ. Ἀντίθετη γενικὰ εἰναι ἡ ἀποψή τοῦ H. Lloyd - Jones, ἔ.ἄ., σ. 114· καὶ ὁ Schlegel παλαιότερα τὸν Ἡρακλῆ ἐπαιρνει γιὰ τὸ κύριο πρόσωπο, βλ. Γ. Μιστριώτη, ἔ.ἄ., σ. 364. Ἐπὸ πλευρᾶς πάντως τὴν ἡ κατανομὴ εἰναι ἡ ἀκόλουθη: Δηιάνειρα 372, Ἡρακλῆς 201, "Τύλος" 174.

2. Πιθανὸν σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση νὰ μὴ νιώσῃ κανεὶς τὴν ἔλλειψη τῆς ἐνότητας, ἐφ' ὃσον ὁ Ἡρακλῆς βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου παρὰ τὴν ἀπουσία του ἀπὸ τὴ σκηνὴ: βλ. P. W. Harsh, *A Handbook of Classical Drama*, Stanford Univ. Press 1970, σ. 130, καὶ C. M. Bowra, *Sophoclean Tragedy*, Oxford Univ. Press 1965, σ. 116.

‘Η θέση ποιύ παίρνουν οι περισσότεροι μελετητές ἀποκαλύπτει τὴν ἀντίληψή τους ότι είναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἔνας «ἥρωας πρωταγωνιστὴς» στὴν Ἑλληνικὴ τραγωδία. Ἰσως νὰ είναι αὐτὸς ὁ λόγιος ποιὺ μερικοὶ θεώρησαν τὶς Τραχίνιες ἔργο κατώτερο¹. Είναι δμως ποιὺ πιθανὸν νὰ μὴν ἦταν στὸ ἐπίκεντρο τῆς σκέψης τοῦ Σοφοκλῆς ἡ παρουσίαση τῆς ἴστορίας τῆς Δηιάνειρας ἢ τοῦ Ἡρακλῆ. Τὴ σκέψη αὐτὴ θὰ προσπαθήσω στὶς ἀκόλουθες σελίδες νὰ τὴ στηρίξω κυρίως μὲ τὴν ἔξταση δύο βασικῶν «παραγόντων» μέσα στὸ δράμα, τοῦ «Ἐρωτα» καὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ὑγλου.

‘Ο Ἐρωτ, χωρὶς ἀμφιβολία, παίζει πολὺ σημαντικὸ ρόλο στὶς Τραχίνιες. ‘Η *«Κύπρις»* ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸν παράγοντα στὴν ὅλη πλοκὴ καὶ ἀνέλιξη τῶν πραγμάτων. ‘Η Δηιάνειρα περιγράφει παραστατικότατα τὶς διάφορες μορφές, ποιὺ ἔπαιρνε ὁ Ἀχελῶος, ὁ μνηστήρας τῆς, πηγαίνοντας νὰ τὴ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς (11-14).

Γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Οἰχαλίας ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ ἄλλη αἰτία δὲ στάθηκε παρὰ τὸ πάθος τοῦ Ἡρακλῆ γιὰ τὴν Ἰδλη (*Ἐρωτ* δέ νιν | μόνος θεῶν θέλειεν αἰχμάσαι τάδε, 354,5)². ‘Οσο γιὰ τὴν Ὁμφάλη καὶ τὸν Ἰφιτο είναι ἀπλῶς ἡ αἰτία ποιὺ πρόβαλε ὁ Λίχας γιὰ νὰ καλύψῃ τὸν Ἡρακλῆ (356,7). ‘Η καταστροφὴ τῆς Οἰχαλίας καὶ ὁ φόνος τοῦ πατέρα τῆς Ἰδλης Εὔρυτου ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ ἀπλῶς καὶ μόνο ἥντικ’ οὐκ ἔπειθε τὸν φυτοσπόρον τὴν παῖδα δοῦναι, κρύψιον ὡς ἔχοι λέχος (359,60)³.

Στὸ διάστημα ποὺ ἡ Δηιάνειρα βρίσκεται μέσα στὸ σπίτι καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιδραση τῶν ἀποκαλύψεων τοῦ Ἀγγέλου καὶ τοῦ Λίχα γίνεται μέσα τῆς ἡ διεργασία ἐκείνη, ποὺ θὰ τὴν ὀθήσῃ νὰ χρησιμοποιήσῃ κάποιο μέσο γιὰ νὰ κερδίσῃ πάλι τὴν ἀγάπη τοῦ Ἡρακλῆ (παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶχε δηλώσει πρωτύτερα ὅτι δὲν θὰ ἀντιδράσῃ, 490-2⁴), ὁ Χορὸς ὑμνεῖ τὴ δύναμη τῆς *«Κύπριδος»*.

‘Η *«Κύπρις»* είναι ἐκείνη ποὺ παρασύρει τὴ Δηιάνειρα ὡς τὸ σημεῖο νὰ μὴν είναι κυρία τοῦ ἔχυτοῦ τῆς. Φοβᾶται μήπως ὁ Ἡρακλῆς λέγεται μὲν

1. Dissen, Bergk, Bernhardy· γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. R. C. Jebb, *Sophocles. The Trachiniae*, Cambridge 1892, σ. IX κ.é., καὶ Γ. Μιστριώτη, ἔ.δ., σ. 368 κ.é.

2. Πρβ. καὶ: Λι. ὡς ταῦλ’ ἐκεῖνος πάντ’ ἀριστεύων χεροῖν | τοῦ τῆσδ’ ἔρωτος εἰς ἀπανθ’ ἥσσων ἔφη (488,9). (Τοὺς στίχους αὐτοὺς ὁ Καψιωμένος τοὺς τοποθετεῖ, σύμφωνα μὲ μιὰ πολαιύτερη πρόταση τοῦ Bergk, μετὰ τὸν σ. 478, ἀποκαθιστώντας τὸν σ. 489 ὡς ἔξης: τῷ τῆσδ’ ἔρωτι συμβαλὼν ἥσσων ἔφη: βλ. «Μεταθέσεις στίχων στὸ κείμενο τῶν Τραχίνιων τοῦ Σοφοκλέους», *Ελληνικά* 25, 1972, 14). Πρβ. ἐπίσης τοὺς στ. 860,1 καὶ 431-3.

3. Δὲν ἀποτελοῦν ἀπόδειξη οὔτε κὰν ἔνδειξη τὰ σχετικὰ λόγια τοῦ χοροῦ στὸν *Ιππόλιτο* (στ. 545-554). Πιθανὸν δὲ Σοφοκλῆς νὰ εἶχε ὑπόψη του, ἀνάμεσα στὶς ἄλλες του πηγές, καὶ τὰ λόγια αὐτά. (Πιστεύω ὅτι οἱ Τραχίνιες είναι μεταγενέστερο ἔργο.)

4. Πρβ. καὶ στ. 441 κ.é.

πόσις δικός της, εἶναι ὅμως ἀνὴρ τῆς νεώτερης¹. Ποιὰ γυναίκα θὰ μποροῦσε νὰ συζῆ μὲ τὴν Ἰόλη συμμετέχοντας στὸν ἴδιο γάμο; (545,6). Αὐτῆς ἡ νιύτη ὅλο καὶ φουντώνει, ἐνῶ τῆς Δηιάνειρας μαραίνεται, «καὶ τῶν ἀνδρῶν τὰ μάτια τὸ ἄνθιος τῆς μιᾶς τρυγοῦν, ἐνῷ ἀπὸ τὴν ἄλλη τραβοῦντε πόδια»². Ἡ ἴδεα διὰ ἡ γυναίκα ἔκεινη θὰ μένῃ μαζί τους τῆς εἶναι ἀβάσταχτη³. Πῶς νὰ ἀνεχθῇ, δύο αὐτές, νὰ εἶναι μιᾶς ὑπὸ χλαίνης ὑπαγκάλισμα; (539, 40).

‘Ωστέσο, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ γυνωστικὴ γυναίκα δὲν εἶναι σωστὸ νὰ νικιέται ἀπὸ τὸ θυμό⁴, προχωρεῖ στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου τῆς γιὰ νὰ ἔσται ερδίση τὴν ἀγάπη τοῦ Ἡρακλῆ (584, 5). Θὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς φίλτρο τὸ πηγμένο αἷμα, ποὺ τὴν εἶχε συμβουλέψει ὁ Κένταυρος Νέσσος⁵ νὰ μαζέψῃ ἀπὸ τὴν πληγὴ του, ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ βέλους, ποὺ ἤταν ἀλειμμένη μὲ τὸ δηλητήριο τῆς Λερναίας “Γδρας”.

‘Ο “Ἐρως, συνεπῶς, ἔχει ἔναν πόλὺ σημαντικὸ ρόλο σ’ αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦ Σοφοκλῆ. Εἶναι αὐτὸς ποὺ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασή του τὰ «ώριμα» πρόσωπα τοῦ δράματος παραχλογίζονται. Εἴδημε πῶς ἡ Δηιάνειρα προβλίνει στὴ χρησιμοποίηση τοῦ φίλτρου, μὲ τὶς γνωστὲς συνέπειες γιὰ τὸν Ἡρακλῆ⁶. Θὰ δοῦμε, ἐπίσης, παρακάτω, τὸν παραχλογισμὸ ποὺ ὑφίσταται καὶ ὁ Ἡρακλῆς κατεχόμενος ἀπὸ τὸ πάθιος αὐτό. Καὶ ἔνας ἀπὸ τοὺς κύριους σκοποὺς τοῦ ποιητῆ εἶναι νὰ παρουσιάσῃ τὶς δυσμενεῖς, ἥ μᾶλλον τραχικές, ἐπιπτώσεις, ποὺ ἔχουν πολλὲς φορὲς οἱ παραχλογισμοὶ τῶν γονέων, στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τῆς Δηιάνειρας καὶ τοῦ Ἡρακλῆ, στὰ παιδιά τους, ἐδῶ στὸν “Γλλο”.

‘Ἄς ἔρθουμε τώρα στὴν ἐξέταση τοῦ “Γλλο”. Κατ’ ἀρχὴν ὁ ποιητὴς δίνει στὸ γιὸ τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τῆς Δηιάνειρας τὸ χαρακτήρα ἐνὸς κχλοῦ καὶ ὑπάκουου παιδιοῦ. Αὐτὸ τὸ παιδί — ὅπως θέλει, φυσικά, ὁ Σοφοκλῆς — γίνεται μάρτυς τραχικῶν συμβάντων. Πρῶτα πρῶτα βλέπει τὸν πατέρα του νὰ σπαράζῃ, ὅταν ἀρχισε ἡ ἐπενέργεια τοῦ δηλητηρίου ποὺ ἔστειλε ἡ Δηιάνειρα στὸν Ἡρακλῆ (765-771, 786-8). Καὶ πιστεύει πῶς ἡ αἵτια γι’ αὐτὸ εἶναι ἡ μητέρα του.

‘Αλλὰ καὶ τὴ μητέρα του φέρνει ἔντεχνα ὁ Σοφοκλῆς τὸν “Γλλο” νὰ τὴ

1. 550, 1.

3. 536-8.

5. Tὸν Νέσσο τὸν εἶχε σκοτώσει ὁ Ἡρακλῆς, γιατὶ εἶχε ἀπλώσει στὴ Δηιάνειρα τὰ χέρια του (φανεὶ ματαίαις χερσίν, 565), καθὼς τὴ μετέφερε ἀπὸ τὴ μιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Εὔζηνου στὴν ἄλλη.

6. Φυσικά ἡ Δηιάνειρα δὲν παύει νὰ εἶναι, ὅπως λέει καὶ ὁ Jebb, ἔ.ἄ., σ. XXXI, «one of the most delicately beautiful creations in literature». πρβ. P. W. Harsh, ἔ.ἄ., σ. 130.

7. “Οταν ἡ Τροφός, ποὺ παρακολουθοῦσε τὴ Δηιάνειρα νὰ πηγαίνῃ στὸ νυφικό της θάλαμο, τὴ βλέπει νὰ ἀνοίγῃ τὸ φόρεμά της καὶ ὑποψιάζεται τί ἔχει στὸ νοῦ της νὰ κάμη, σπεύδει νὰ εἰδοποιήσῃ τὸ γιό της (923 κ.έ.).

δῆ ἀμφιπλῆγι φασγάνῳ πλευρᾶν ὥφ' ἵσπαρ καὶ φρένας πεπληγμένη (930, 1). Τὰ λόγια τῆς Τροφοῦ (936 κ.έ.) μᾶς δείχνουν καθαρὰ τὴν κατάσταση τοῦ "Τύλου ἐκείνη τῇ στιγμῇ.

Παρίσταται μάρτυς τῆς ἀγωνίας τοῦ πατέρα του ὁ "Τύλος ὅχι μόνο στὸ ἀκρωτήρι Κήναιο τῆς Εὐβοίας ἀλλὰ καὶ στὴν Τραχίνα. Πολὺ ζωντανὰ τὰ λόγια τοῦ "Τύλου ἐκφράζουν τὸν πόνον μὰ καὶ τὴ δύσκολη θέση του, ὅταν μεταφέρουν στὴν Τραχίνα τὸν Ἡρακλῆ πάνω στὸ φορεῖο: ὅμοι ἐγὼ σοῦ, | πάτερ, ὅμοι ἐγὼ σοῦ μέλεος. | τί πάθω; τί δὲ μήσομαι; οἴκοι (971-3)¹.

Τὴν δύσκολη θέση τοῦ "Τύλου θὰ ἔρθουν νὰ ἐπιτείνουν οἱ ἀπαιτήσεις, ποὺ θὰ προβάλῃ στὸ τέλος ὁ Ἡρακλῆς. Ἐκεῖ ὁ "Τύλος θὰ φτάσῃ στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀμηχανίας του, ποὺ θὰ ἔχῃ πηγὴ τὴν ἔδια τὴ θέληση τοῦ Ἡρακλῆ, ἐνῶ ἔως τότε οἱ γονεῖς ἐπηρέαζαν τὴ θέση τοῦ γιοῦ τους παρὰ τὴ θέλησή τους. "Ἄς δοῦμε δύμας κάπως λεπτομερειακὰ τὴν τελευταία αὐτὴ σκηνή.

Πρῶτα πρῶτα ὁ Ἡρακλῆς, ἀφοῦ προετοιμάσῃ τὸν γιό του μὲ τὴν προτροπὴν νὰ εἰναι πειθαρχικὸ παιδὶ (1175-8), ἀπαιτεῖ ἀπ' αὐτὸν νὰ ὀρκισθῇ ὅτι θὰ κάμη διτιδήποτε τοῦ Ζητήση, καὶ φροντίζει νὰ τὸν δεσμεύσῃ μὲ δρους (1181-90) χωρὶς αὐτὸς νὰ ξέρῃ γιὰ τὶ ἀκριβῶς πρόκειται. Εἶναι φανερὴ ἡ φροντίδα τοῦ Ἡρακλῆ νὰ κάμη τὸν "Τύλο νὰ ὀρκισθῇ. Συνεπῶς ἀντιλαμβάνεται ὅτι, γι' αὐτὸ ποὺ θὰ Ζητήσῃ, ὁ "Τύλος θὰ ἔχῃ σοβαρούς ἐνδοιασμούς. "Αλλιώς δὲ θὰ σκεπτέταν κἀν νὰ ὀρκίση τὸ γιό του. Θὰ ἀρκοῦσε, τὸ πολὺ πολύ, λίγη πειθώ.

Κατόπιν ὁ Ἡρακλῆς ζητεῖ ἀπὸ τὸ γιό του νὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴν κορυφὴ τῆς Οἴτης καὶ νὰ τὸν κάψῃ· καὶ τοῦτο ὀφέλει νὰ τὸ κάμη διγὸς ἀστένακτος καδάκυντος (1200). Εἰ δὲ μή, καθὼς τοῦ λέει, μενῶ σ' ἐγὼ | καὶ νέρθεν ὅν ἀραῖος εἰσαεὶ βαρὺς (1201,2). "Ο "Τύλος ἐκφράζει τὴν ἀμηχανία του (1203). "Ἡ ἀντίδραση τοῦ Ἡρακλῆ εἶναι αὐτὴ ποὺ ταιριάζει στὸ χαρακτήρα του, ὅπως θέλει νὰ τὸν παρουσιάσῃ σ' αὐτὸ τὸ ἔργο δι Σοφοκλῆς (1204, 5): διποῖα δραστεῖ ἐστίν· εἰδὲ μή, πατρὸς | ἄλλον γενοῦ τον μηδ' ἐμὸς αληθῆς ἔτι (1204, 5). "Ἡ μόνη παραχώρηση τελικὰ τοῦ Ἡρακλῆ εἶναι ὁ "Τύλος νὰ μὴν κάψῃ ὁ ἔδιος τὸν πατέρα του (1210-6).

Δὲν ἔχει προβῆν καλὰ καλὰ στὴν παραχώρηση αὐτὴ καὶ ὁ Ἡρακλῆς προχωρεῖ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ γιό του μιὰ μικρή, ὅπως τὴν ὄνομάζει, χάρη (1217). Θέλει νὰ πάρῃ ὁ "Τύλος γιὰ γυναίκα του τὴν Ιόλη. "Ἐνα μικρὸ δεῦγμα τῆς Σοφόκλειας εἰρωνείας παρατηροῦμε στὴν ὑποθετικὴ πρόταση ποὺ βάζει δι ποιητὴς στὸ στόμα τοῦ Ἡρακλῆ: εἴπερ εὐσεβεῖν βούλῃ (1222,3). Θυμίζει ἐπίσης δι Ἡρακλῆς στὸ γιό του τὸν ὄρκο του (1223). Καὶ γιὰ νὰ μὴν ὑπάρξῃ καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴ φύση τῆς χάρης, δι Σοφοκλῆς κάνει τὸν Ἡρακλῆ νὰ διευκρι-

1. Πρβ. ἐπίσης 981,2 καὶ 991,2.

νίση ὅτι δ λόγος γιὰ τὸν δποῖο θέλει νὰ πάρη δ γιός του τὴν Ἰόλη γυναίκα του εἶναι: μηδ' ἄλλος ἀνδρῶν τοῖς ἐμοῖς πλευροῖς δμοῦ | κλιθεῖσαν αὐτὴν ἀντὶ σοῦ λάβοι ποτὲ (1225, 6).

Ο "Τύλος" ὑφίσταται τὴν πίεση τοῦ "Ηρακλῆ" γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἐπιθυμιῶν του. Μάταια προσπαθεῖ δ "Τύλος" νὰ δοῦν τὴν ὑπόθεση στὸ φῶς τῆς λογικῆς. Ο "Ηρακλῆς" δμως, ἀνέδοτος, ἐκβιάζει τὸν γιό του μὲ κατάρα (1240, 1). Ο "Ηρακλῆς" ἐμμένει (1244) παρὰ τὸ γεγονός ὅτι δ "Τύλος" ἐκφράζει τὴν ἀπελπισία του (1243). Στὴν καίρια ἔρωτηση τοῦ γιοῦ ἀλλ' ἐκδιδαχθῶ δῆτα δυσσεβεῖν πάτερ; (1245) δ "Ηρακλῆς" ἀπαντᾶ χαρακτηριστικὰ οὐ δυσσεβεια, τὸνδὸν εὶ τέρψεις κέαρ (1246). Ο "Ηρακλῆς" νοιάζεται μόνο γιὰ τὴν «τέρψη» του. Βρίσκω ὅτι χαρακτηρολογικὰ ἔχουμε συνέπεια στὸν "Ηρακλῆ": δ ἵδιος εἶχε πεῖ στὸν γιό του: μηδ' εὶ σε χρῆ θανόντι συνθανεῖν ἐμοὶ (798)¹. Ο "Τύλος" τελικὰ ἐνδίδει, ἀλλὰ ταυτόχρονα δ ἀπελπισία του βρίσκει μιὰ κάποια διέξοδο στὴν ἔκφραση ἀμφιβολίας γιὰ τὴν ἀγαθότητα τῶν θεῶν (1266).

"Γιτερ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ ἔχω τὴν γνώμη ὅτι διάθεση τοῦ Σοφοκλῆ δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ εὐνοϊκὴ ἀπέναντι στὸν "Ηρακλῆ", δπως τὸν παρουσιάζει στὶς Τραχίνιες. Ο "Ηρακλῆς" εἶναι σκληρὸς καὶ ἀδιάφορος. Ἐνδεικτικὸς εἶναι δ τρόπος μὲ τὸν δποῖο μεταχειρίζεται τὸν Λίχα², δὲ δείχνει ἔξαλλου σὲ κανένα σημεῖο συμπόνια γιὰ τὴν πιστὴ καὶ ἀφοσιωμένη του γυναίκα³. "Οσο γιὰ τὸν "Τύλο" στὸ τέλος τοῦ ἕργου βλέπουμε πῶς τοῦ συμπεριφέρεται καὶ πόσο νοιάζεται γι' αὐτόν.

Καλύτερη προοπτικὴ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ "Ηρακλῆ" πρὸς τὸ γιό του μποροῦμε νὰ ἔχουμε — γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὴν κατάσταση ἀκριβέστερα — ἀν κάνουμε μιὰ γρήγορη παραβολὴ μὲ μερικὲς ἄλλες περιπτώσεις συμπεριφορᾶς γονέων πρὸς τὰ παιδιά τους στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τραγωδία. Στὴν "Ἀλκηστή" δ Φέρης, ἀσχετα μὲ τὸ πῶς χαρακτηρίζει κανεὶς τὴ στάση ποὺ τηρεῖ στὸ θέμα, ποὺ ἀφορᾶ τὴ ζωὴ τοῦ γιοῦ του, λέει στὸν "Αδμητο": ἀ δ' ἡμῶν χρῆν σε τυγχάνειν, ἔχεις! πολλῶν μὲν ἄρχεις, πολυπλέθρους δέ σοι γύνας! λείψω· πατρὸς γὰρ ταῦτ' ἐδεξάμην πάρα (686-8). Καὶ δ Κρέων στὶς Φοίνισσες νοιάζεται γιὰ τὸ γιό του σὲ βαθμὸ ποὺ ἀπὸ τὴν ἀγάπη του γι' αὐτὸν (προσπαθεῖ νὰ τοῦ σώσῃ τὴ ζωὴ παρέχοντάς του τὶς οἰκονομικές δυνατότητες νὰ ζήσῃ σὲ ἄλλη χώρα, 978 κ.ἔ.) ἀποδεικνύεται ἀνθρωπος ἀσυνεπής στὶς ίδεες καὶ τὶς διακηρύ-

1. Πρβ. στ. 1066 κ.ἔ. καὶ Kitto, Ε.ά., σ. 169 κ.ἔ.

2. 772-782· διπτεῖ πρὸς ἀμφίλυστον ἐκ πόντου πέτραν (780).

3. Πρβ. G. M. Kirkwood, «The Dramatic Unity of Soph. Trach.», *T.A. Ph.A.* 1941, σ. 209, καὶ Kitto στὴ βιβλιογραφία τοῦ «Sophocles» τοῦ G. Méautis στὸν *Gnomon* 30, 1958, 475-8.

ζεις του¹. Ο Πρίαμος στήν 'Εκάβη' ἔστειλε τὸν Πολύδωρο μὲ γρήματα στὸν Πολυμήστορα (7 κ.έ.). Ακόμα καὶ ὁ Αἴας προσπαθεῖ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὸν Εὔρυσάκη (562 κ.έ.). Ο Ιάσων στὴ Μήδεια προβάλλει ὡς ἐπιχείρημα γιὰ τὸ γάμο του μὲ τὴν κόρη του βασιλιᾶ ὅτι τὰ παιδιά του μὲ τὴ Μήδεια θὰ ἔξασφαλίζαν ἔνα καλύτερο μέλλον (562 κ.έ.). Καὶ τὸ γεγονός ὅτι τοῦ Κρέοντα τὴν καταστροφὴ στήν 'Αντιγόνη' μᾶς τὴ δίνει ὁ Σοφοκλῆς διὰ τοῦ θανάτου τοῦ γιοῦ του Αἴμονα ὑποδηλώνει τὴν ἀγάπη τοῦ πατέρα στὸ γιο.

'Η συμπεριφορὰ τοῦ 'Ηρακλῆ πρὸς ὄλους εἶναι, ἀντίθετα, ἀχαρακτήριστη² δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τίποτ' ἀλλο παρὰ μόνο πῶς θὰ ἴκανοποιήσῃ τὶς ἐπιθυμίες του. Γιὰ νὰ παρακάμψουν τὸ σκόπελο αὐτὸν οἱ κριτικοὶ ποὺ θέλουν νὰ δοῦν τὸν 'Ηρακλῆ σὰν τὸ κύριο πρόσωπο μέσα στὸ ἔργο καταφεύγουν στὸν ἰσχυρισμὸ διὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῇ ὁ 'Ηρακλῆς ἐδῶ μὲ ἀνθρωπιστικὰ ἢ ἀνθρώπινα κριτήρια' ὅτι δηλ. δὲν πρέπει νὰ κρίνεται γιὰ τὶς ἐνέργειές του, γιατὶ εἶναι γιὸς τοῦ Δία, εἶναι ἔνας ἥρως³.

'Απὸ τὴ σύντομη ὅμως ἀνάλυση τοῦ στοιχείου τοῦ ἔρωτα καὶ τοῦ "Τύλου μέσα στὸ ἔργο γίνεται, πιστεύω, φανερὸ ὅτι ὁ Σοφοκλῆς δὲν ἔθεσε ὡς κύριο σκοπό του νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ἀπὸ σκηνῆς ἔνα πρόσωπο ἢ τὴν ἱστορία του. Τὸ ἐνδιαφέρον δὲν ἐντοπίζεται ἀπὸ τὴ πλευρὰ τοῦ Σοφοκλῆ στὸν 'Ηρακλῆ ἢ στὴ Δημάνειρα, ἀλλὰ στὰ πράγματα καὶ στὶς πράξεις, στὴν κατάσταση, στὴν «τύφλωση» τοῦ ἀνθρώπου. 'Τπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ δὲν ὑπάρχει πρόσωπο πρωταγωνιστῆς. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑφίσταται θέμα ἐλλείψεως ἐνότητας⁴. 'Εὰν δῆ κανεὶς τὸ ἔργο μ' αὐτὸ τὸ μάτι, κι αὐτὸς πιστεύω εἶναι ὁ σωστὸς τρόπος, δὲν προβληματισθῇ γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ πρωταγωνιστῆς τοῦ ἔργου. 'Η ἐλλειψὴ ἐνότητας κάνει τὴν ἐμφάνισή της ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ κάποιος περιμένει

1. οὐκ ἔκλυνον, οὐκ ἥκουσα· χαιρέτω πόλις (919).

2. Δὲν ἔχει ἐντελῶς ζδικο, ἀπὸ μία ἀποψή, ὁ G. Murray, *Greek Studies*, 1946, σ. 106, ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Σοφοκλῆς εἶχε θέσει σκοπὸ νὰ δώσῃ τὴν πραγματικὴ εἰκόνα τοῦ 'Ηρακλῆ ἐξαλείφοντας τὴν ὀραιοποιημένη τῆς μαθηλογίας' πρβ. A. J. Waldoch, *Sophocles the Dramatist*, Cambridge 1966, σ. 82.

3. Βλ. τὶς σχετικές ἀπόψεις τῶν: Bowra, ἔ.ἀ., σ. 132, Harsh, ἔ.ἀ., σ. 454, σημ. 61, καὶ σ. 131, Kirkwood, ἔ.ἀ., σ. 203-11, καὶ E. H. Plumptre, *Sophocles. Tragedies and Fragments*, Λονδίνο 1902, σημ. στὸν σ. 1224.

4. "Οπως πίστευε ὁ T. Wilamowitz: βλ. τὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ H. Lloyd-Jones, «T. Wilamowitz on the Dramatic Technique of Sophocles», *Classical Quarterly*, N. Ser. 22, 1972, 214-228, καὶ εἰδικὰ σ. 222. "Οσο γιὰ τὴν ἰδέα ἐκείνη ποὺ χρησιμεύει ὡς ἐνωτικὸς κρίκος μέσα στὸ ἔργο βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Bowra, ἔ.ἀ., σ. 149, τοῦ T. F. Hoey, «The *Trachiniae* and Unity of Hero», *Arethusa* 3, 1970, 18, καὶ τοῦ Lloyd -Jones, ἔ.ἀ., σ. 223.

νὰ βρῇ στὸ ἔργο ἐναν «τραγικὸν ἥρωα»¹, ὅπως περίπου τὸν συνιστοῦσε ὁ Boileau:

Faites choix d'un héros propre à m'intéresser,
En valeur éclatant, en vertus magnifique;
Qu'en lui, jusqu'aux défauts, tout se montre héroïque².

Ομως ἡ τραγῳδία μίμησίς ἐστιν οὐκ ἀνθρώπων ἀλλὰ πράξεων καὶ βίου³.

Αθήνα

Κ. ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

1. Πρβ. Kitto, *Poiesis*, 175, καὶ H.C. Baldry, *The Greek Tragic Theatre*, Λονδίνο 1971, 71.

2. *L'art poétique* 3, 246-8.

3. Ἀριστοτέλους, *Περὶ Ποιητικῆς*, 1450 α 15.